

اثر بخشی آموزش همدلی در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش دبستانی

◉ سمیه الله پناه^۱ ◉ سهیلا قلی زاده^۲ ◉ عابد مهدوی^۳ ◉ آناهیتا ایزدپناه^۴

چکیده:

کودکان دارای نشانگان نافرمانی افرادی هستند که به دلیل مشکلات عاطفی و هیجانی رفتارهای برون نمود از خود بروز می دهند. یکی از متغیرهای تأثیرگذار در نحوه مراقبت از کودکان در برابر بسیاری از مشکلات برون نمود، همدلی است. پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش همدلی مبتنی بر مدل روزنبرگ (ارتباط بدون خشونت) در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش دبستانی انجام شده است. روش پژوهش از نوع نیمه آزمایشی طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری همه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی، رده سنی ۵ تا ۶ سال در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بودند که در مهدکودک شادآفرین شهر تهران، منطقه ۱۵ مشغول به تحصیل بودند. حجم نمونه از میان کودکان واجد شرایط، ۳۰ کودک بود که به روش نمونه گیری در دسترس، به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و گروه کنترل (۱۵ نفر) گمارده شدند. آموزش همدلی (زبان زرافه) برای ده جلسه ۴۵ دقیقه ای برای گروه آزمایش اجرا شد، اما برای گروه کنترل هیچ گونه مداخله ای صورت نگرفت. ابزار گردآوری داده ها، برای سنجش نافرمانی سیاهه رفتاری کودک آخنباخ (۱۳۸۵) بود. پس از اجرای سیاهه رفتاری آخنباخ در مرحله پیش آزمون و پس آزمون، داده ها با نرم افزار SPSS-24 و با بهره گیری از آمار توصیفی و آمار استنباطی (روش کوواریانس چند متغیری) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته های پژوهش نشان دادند که آموزش همدلی در علائم نافرمانی گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل مؤثر بوده است، به طوری که موجب کاهش این علائم در گروه آزمایش شده است ($P < 0/01$). بنابراین، آموزش مهارت های همدلی به کودکان پیش دبستانی می تواند یکی از راهکارهای روان شناختی مهار نافرمانی در مهدکودکها، مدارس و سایر مراکز اصلاح رفتار باشد.

کلیدواژگان: آموزش همدلی، نافرمانی، کودکان پیش دبستانی، مهدکودک، مدارس

☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۳۰

☑ تاریخ دریافت: ۹۹/۸/۱۷

۱. نویسنده مسئول: دانشجوی دوره دکتری روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

Email: somaye.allahpanah@gmail.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

Email: soheila.da95@gmail.com

۳. دانش آموخته دوره دکتری روانشناسی تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: Abed_mahdavi@yahoo.com

۴. دانشجوی دوره دکتری روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

Email: anahita.izadpanah.kahangi@gmail.com

■ مقدمه و بیان مسئله

مشکلات دوران کودکی و نوجوانی را می‌توان به‌طور کلی به دو گروه بزرگ، اما همپوش تقسیم کرد. مشکلات برون‌نمود^۱ و درون‌نمود^۲. مشکلات درون‌نمود بیشتر متوجه خود فرد است تا دیگران. گوشه‌گیری، افسردگی، خجالتی بودن و هراسها نمونه‌هایی از رفتارهای درون‌نمودند. کودکانی که اختلالهای برون‌نمود دارند، بیشتر رفتارهایی را نشان می‌دهند که این رفتارها متوجه دیگران است. رفتارهای پرخاشگری، نافرمانی، سرکشی، رفتار آزارشی و خطرناک شامل رفتارهای برون‌نمودند (هاردمن^۳ و همکاران، ۱۳۹۶). رفتارهای اخلاص گرانه (مختل‌کننده)، به‌ویژه نافرمانی و پرخاشگری به‌صورت نظام‌مند، از رایج‌ترین دلایل ارجاع داده شدن کودکان و نوجوانان برای ارزیابی روان‌پزشکی‌اند (شرودر و گوردون^۴، ۱۳۹۳). نافرمانی رفتاری خودسرانه است که در آن کودک نسبت به تبعیت از فرامین والدین مقاومت کلامی یا فیزیکی فعال از خود نشان می‌دهد (بارکلی^۵، ۱۹۹۷). آشکارترین و شدیدترین نمونه مخالفت‌ورزی در دوران تحولی کودک در ۱۸ تا ۲۴ ماهگی به اوج می‌رسد. اما زمانی جنبه آسیب‌شناختی به‌خود می‌گیرد که از نظر تداوم و شدت وضعیت غیرعادی پیدا کند (سادوک^۶ و همکاران، ۱۳۹۴). یکی از ملاکهای اصلی اختلال نافرمانی مقابله‌ای در ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی عبارت است از الگوی مکرر و پایداری از خلق خشمگین / تحریک‌پذیر، رفتار ستیزه‌جویانه / لجبازی. نشانه‌های آنی اختلال اغلب بخشی از یک الگوی مشکل‌آفرین تعامل با دیگران است. علاوه بر این، مبتلایان این اختلال معمولاً خود را خشمگین، لجباز یا سرکش نمی‌دانند. به‌عکس، غالباً رفتار خود را به‌عنوان پاسخی به خواسته‌ها یا شرایط نامعقول، توجیه می‌کنند (ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، ۲۰۱۳). پژوهشهایی که به بررسی سبب‌شناسی این اختلال پرداخته‌اند، علت نافرمانی مقابله‌ای را عوامل سرشتی (مانند مشکلات تنظیم هیجان)، عوامل محیطی (مانند شیوه‌های فرزندپروری خشن، متناقض یا توأم با غفلت) و نشانه‌های عصبی-زیستی (مانند پایین‌تر بودن کورتیزول پایه، ناهنجاریهایی در قشر پیش‌پیشانی و بادامه) عنوان کرده‌اند. یکی از اصلی‌ترین نشانه‌گان نافرمانی در کودکان سنین پیش از دبستان می‌تواند عدم درک تفاوت میان خود و دیگری باشد. کودک به سبب خودمیان‌بینی قادر به درک دیدگاه طرف مقابل نیست. پیازه خودمیان‌بینی کودک را حاصل عدم تمایز و درک دنیای خارج از خود می‌دانند. در این وضعیت کودک به شی بیرونی ساخت نمی‌دهد بلکه او را جزئی از خود می‌داند، به بیان دیگر خودمیان‌بینی مفهوم ناتوانی در درک نظرهای دیگران، فقدان احساس نیاز

1. Externalizing
2. Internalizing
3. Hardman
4. Schroeder & Gordon
5. Barkley
6. Sadock

به جستجوی دیدگاهها و واقعیتهای موجود موافق برای تأیید نظر خود اوست (منصور، ۱۳۷۹). همچنین آنچه ابتدا تلاشی بوده ازسوی کودک برای تثبیت خودمختاری ممکن است به یک الگوی رفتاری شدت یافته تبدیل شود. والدینی که روشهایی افراطی تر برای ابراز و به کرسی نشانیدن اراده و خواست خود دارند، ممکن است در ایجاد شدن کشمکشها و مناقشات مزمن فرزندان خود سهم داشته باشند. (سادوک و همکاران، ۱۳۹۴). دیدگاه روان تحلیلی کلاسیک نیز معتقد است که مناقشات یا تعارضات حل نشده (سادوک و همکاران، ۱۳۹۴) فرایندهای نیمه هوشیار، زمینه سازها یا غریزه ها (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶) سبب قوی تر شدن و افزایش رفتارهای چالشگرانه می شود که صاحبان قدرت را هدف قرار می دهد. در دیدگاه رفتاری، بر جنبه های محیطی، که رفتار را تولید، تقویت، کاهش یا تنبیه می کند، تأکید می شود (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به تبیینهای متفاوتی که برای علت اختلال ارائه می شود، بسیاری از متخصصان با این حرف کافمن (۱۹۹۷) هم عقیده اند که می گوید: «هم اختلال رفتاری و هم علل آن معمولاً چند بعدی اند، به ندرت ممکن است که اختلالها یا علل آنها در شکلی خالص و روشن نمایان شوند (هاردمن و همکاران، ۱۳۹۶). دامنه شیوع اختلال لجبازی و نافرمانی از ۱ تا ۱۱ درصد و برآورد متوسط آن در حدود ۳/۳ درصد است. این میزان شیوع ممکن است بسته به سن و جنسیت کودک متغیر باشد. این اختلال پیش از نوجوانی ظاهراً در پسران تاحدی بیشتر از دختران (به نسبت ۱/۴ به ۱) است (ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، ۲۰۱۳). پیش آگهی برای اختلال نافرمانی مقابله ای در کودکان تا اندازه ای به عملکرد خانواده و ایجاد اختلالات روانی همبند وابسته است (سادوک و همکاران، ۱۳۹۴). درمانهای به کار برده شده برای این اختلال طیفی گسترده را هم برای کودک و هم برای پدر و مادر شامل می شود. بر اساس فراتحلیل اثربخشی مداخلات روان شناختی و آموزشی بر کاهش نشانگان اختلال نافرمانی مقابله ای بیشترین اثربخشی مربوط به درمان و آموزش فردی است و کمترین اثربخشی نیز مربوط به روش والدگری بر کاهش علائم بود (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۷). در پنج سال اخیر، پژوهشهای داخلی اثربخشی برخی راهبردهای درمانی و آموزشی را برای کودکان با نشانگان نافرمانی تأیید کرده اند که از آن جمله می توان به اثربخشی شناخت احساسها و هیجانهای چهره ای بر تنظیم شناختی هیجان، مهارتهای اجتماعی و کاهش نشانه های مرضی در کودکان با اختلال نافرمانی مقابله ای اشاره کرد (وطن خواه امجد و عامری، ۱۳۹۹). بازی درمانی با رویکرد شناختی-رفتاری (روحانی و ایزدی، ۱۳۹۹) و رویکرد شناخت اجتماعی (رضایی، ۱۳۹۹) و بازی درمانی مبتنی بر تعامل والد-کودک (بهمنی و جهان بخشی، ۱۳۹۹) موجب کاهش نشانه ها و مشکلات رفتاری کودکان با اختلال بیرون نمود می شود. همچنین آموزش نظریه ذهن موجب افزایش مهارتهای اجتماعی کودکان با نشانگان نافرمانی می شود (فرنیا و همکاران ۱۳۹۹). شن بازی درمانی نیز در بهبود بخشی رفتارهای خصمانه، لجبازی و رفتار مقابله ای اثرگذار است (عبداللهی بقرآبادی، ۱۳۹۷). مقایسه درمان

مبتنی بر تعهد و پذیرش و رفتار درمانی دیالکتیکی نشان داده که هر دو رویکرد، در درمان اختلال نافرمانی مقابله‌ای مؤثرند و بین درمانها به لحاظ اثربخشی تفاوت معناداری وجود نداشت (رادفر و همکاران، ۱۳۹۵)، همچنین طاهر و همکاران (۱۳۹۵) اثربخشی آموزش همدلی و مدیریت خشم را بر بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و سازگاری کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای بررسی و نتایج را این‌گونه گزارش کرده‌اند که این آموزشها موجب بهبود سازگاری کلی، سازگاری عاطفی و سازگاری اجتماعی می‌شود و بهبود بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و مؤلفه‌های آن را در کودکان مبتلا به این اختلال در پی دارد. همچنین پژوهش ولز^۱ و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد که کودکانی که دارای مشکلات رفتاری اند احساسات و اهداف دیگران را اشتباه تفسیر می‌کنند. صفات کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای تاحدی با کمبود در مهارت همدلی تعریف می‌شود (فریک و کمپ^۲، ۲۰۲۱) و این کودکان عملکرد پایین‌تری در همدلی نسبت به کودکان بهنجار دارند (بهریزی و همکاران، ۱۳۹۵) و ممکن است تعاملات اجتماعی معمول را سوءتعبیر کنند و افراد را دشمن تلقی کرده و در پاسخ به آنها به پرخاشگری متوسل شوند (شاه‌حسینی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴). همدلی به معنای دیدن دنیا از زاویه دید دیگران، توانایی عاطفی برای تجربه هیجانهای دیگران و توانایی شناختی برای فهم هیجانهای دیگران است. به بیانی دیگر همدلی توانایی انسان برای شناسایی و پاسخ‌دهی به حالات ذهنی دیگران است. با وجود تعاریف متنوع همدلی، اغلب اندیشمندان آن را دارای سه عنصر اصلی می‌دانند: الف) پاسخی اثرگذار بر دیگری که اغلب و نه همیشه، مستلزم آن است که فرد در حالت عاطفی فرد دیگر سهیم شود؛ ب) توانایی شناختی دیدن دنیا از دیدگاه دیگران؛ ج) تنظیم هیجانی (موسویان و همکاران، ۱۳۹۸). همدلی یکی از حیاتی‌ترین مهارت‌های اجتماعی است و به سازش‌یافتگی کودک با دنیای بیرون کمک می‌کند. از آنجایی که آغاز اختلال نافرمانی مقابله‌ای در اوایل کودکی از رفتار کودک پیش‌دبستانی قابل تشخیص است و همدلی با احساس دیگران در کاهش رفتارهای مخل اهمیت دارد، استفاده از روشهای آموزشی از سنین پایین می‌تواند برای این کودکان مفید باشد (اکرم-اکبولت^۳ و همکاران، ۲۰۱۹). از آنجا که در پژوهشهای پیشین اثربخشی آموزش همدلی به گروه سنی ۵ تا ۶ سال (سنین پیش از دبستان) مورد مطالعه قرار نگرفته است و همچنین بسیاری از پژوهشهای انجام شده بر جنبه‌های شناختی یا رفتاری تأکید دارند و جنبه هیجانی مغفول مانده است، این امر انگیزه‌ای مناسب برای پیشبرد پژوهش پیش‌روست. ضمن آنکه رویکرد ارتباط بدون خشونت (NVC)^۴ مارشال روزنبرگ نیز در این پژوهشها مورد توجه نبوده است. ارتباط بدون خشونت (زبان زندگی)، ارتباطی مبتنی بر

1. Wells

2. Frick & Kemp

3. Ekerim-Akbulut

4. Nonviolent communication

درک متقابل و تلاش برای رهایی از ذهن فریبکاری است که تلاش می‌کند استدلالهای فرد بر اساس داده‌های راستی آزمایی نشده باشد. در این روش کودک در سه مرحله به آگاهی می‌رسد: (۱) دیگران چه چیزهایی مشاهده کرده‌اند؟ (۲) چه احساسی دارند؟ (۳) نیازشان چیست؟ پس از کشف این سه مرحله با شنیدن تقاضای آنها مرحله چهارم بررسی می‌شود. چه چیزی زندگی آنها را غنی می‌کند؟ (روزنبرگ^۱، ۱۳۹۵). در این روش زرافه و شغال سعی در آموزش مفاهیم فوق دارند: شغال نماد فرصت‌طلبی و خودبینی است. زرافه شادی، صلح و سهیم بودن را ترویج می‌کند. در این بازی آموزشی ویژگیهای زرافه و شغال وجود کودک توصیف می‌شود و کودک به این موضوع آگاهی پیدا می‌کند که هنگام زرافه بودن و شغال بودن چگونه صحبت کند؟ (مول^۲، ۱۳۹۷). از آنجا که مدل زبان زرافه روزنبرگ از بازیهای استعاره‌ای استفاده کرده است و مطابق با پژوهش گلفام و رنگین‌کمان (۱۳۸۶)، کودکان سنین پیش از دبستان می‌توانند مفاهیم استعاری را بفهمند و این روش با ویژگیهای عصبی- تحولی آنها منطبق است، لذا انگیزه لازم برای انجام دادن پژوهش فراهم می‌شود. براین اساس پژوهش حاضر به این پرسش پاسخ می‌دهد که آیا آموزش همدلی براساس مدل روزنبرگ (زبان زرافه) در کاهش نشانگان نافرمانی کودکان پیش دبستان مؤثر است؟

■ فرضیه

● آموزش مهارت همدلی به کودکان پیش دبستانی موجب کاهش نشانگان اختلال نافرمانی می‌شود.

■ روش و اجرای مراحل پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری همه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی، رده سنی ۵ تا ۶ سال در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بود که در مهد کودک شادآفرین در شهر تهران منطقه ۱۵ مشغول به تحصیل بودند و با ابزار سیاهه رفتاری آخنباخ (۱۳۸۵) شناسایی شده‌اند.

نمونه آماری، از بین کودکان واجد شرایط تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان نمونه پژوهشی به‌صورت در دسترس انتخاب و به شیوه تصادفی در گروههای کنترل (۱۵ نفر) و آزمایش (۱۵ نفر) گمارده شدند. ابزار پژوهش سیاهه رفتاری کودک آخنباخ (CBCL) بود. این پرسشنامه دارای دو بخش است. بخش اول مربوط به صلاحیت کودک در زمینه‌های گوناگون مانند فعالیت‌های روابط اجتماعی و مدرسه است. بخش دوم مربوط به مشکلات عاطفی- رفتاری است. زیرمقیاسهای این آزمون شامل نشانگان

1. Rosenberg
2. Mol

اضطراب/افسردگی، شکایات جسمانی، مشکلات اجتماعی، مشکلات توجه و تفکر، رفتارهای قانون شکنی و رفتارهای پر خاشگرانه است که در پژوهش حاضر زیرمقیاسهای پر خاشگری و نافرمانی پرسشنامه مطابق با متغیر وابسته و گروه سنی هدف، ساده سازی شده و به تأیید دو تن از اساتید دانشگاه رسیده، سپس مورد استفاده قرار گرفته است. در پژوهش مینایی (۱۳۸۵) دامنه ضرایب همسانی درونی مقیاسها با به کارگیری فرمول آلفای کرونباخ از ۰/۶۳ تا ۰/۹۵ گزارش شده است. ثبات زمانی مقیاسها با روش آزمون-بازآزمون با یک فاصله زمانی ۸-۵ هفته بررسی شده که دامنه ضرایب ثبات زمانی از ۰/۳۲ تا ۰/۶۷ به دست آمده است. همچنین توافق میان پاسخ دهندگان نیز مورد بررسی قرار گرفته است که دامنه این ضرایب از ۰/۰۹ تا ۰/۶۷ نوسان داشته است. به طور کلی در پژوهش مینایی (۱۳۸۵) این نتیجه حاصل شده که این پرسشنامه از اعتبار و روایی مطلوب و بالایی برخوردار است و با اطمینان می توان از آن برای سنجش اختلالات عاطفی-رفتاری کودکان و نوجوانان استفاده کرد. یزدخواستی و عریضی (۱۳۹۰) ضریب اعتبار آلفای کرونباخ را برای این پرسشنامه در سه فرم والدین، معلم و کودک به ترتیب ۰/۹۰، ۰/۹۳ و ۰/۸۲ به دست آورده اند و در مورد اعتبار سازه همبستگی خرده مقیاسهای بخش مشکلات رفتاری-هیجانی با نمره کلی این بخش در سه نسخه والدین، معلم و کودک به ترتیب ۰/۶۲-۰/۸۸، ۰/۹۱-۰/۴۴ و ۰/۸۵-۰/۵۱ و همبستگی خرده مقیاسهای بخش مهارتها با نمره کلی این بخش در سه نسخه والدین، معلم و کودک به ترتیب ۰/۸۲-۰/۲۴، ۰/۹۳-۰/۷۷ و ۰/۸۷-۰/۶۴ گزارش کرده اند (مینایی، ۱۳۸۵؛ یزدخواستی و عریضی، ۱۳۹۰).

● پروتکل آموزش همدلی: برنامه آموزشی زبان زرافه برگرفته از روش ارتباط بدون خشونت

مارشال روزنبرگ است که برای گروه سنی ۵ تا ۱۰ سال نگاشته شده است (سبحانی، ۱۳۹۵).

مهارت همدلی براساس گامهایی آموزش داده شده که عبارت اند از:

- آشنایی با احساسات فیزیولوژیک
- آشنایی با احساسات روان شناختی نظیر غم، عصبانیت، خوشحالی
- تمرکز بر شباهتها و تفاوتهای احساس خود با دیگران و تأکید بر احساس خود
- تقویت پاسخهای همدلانه

آموزش مهارتهای همدلی برای ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه ای در گروه آزمایش اجرا شده است. شایان ذکر است که پس از پایان یافتن پژوهش همین آموزش برای گروه کنترل نیز به اجرا درآمده است.

در تعریف عملیاتی مفهوم آموزش مهارت همدلی مبتنی بر مدل روزنبرگ بهره گیری از مجموعه کارگانهایی است که سبحانی (۱۳۹۵) طراحی کرده است. همچنین منظور از نافرمانی نمره ای است که شرکت کنندگان از طریق فرم والد سیاهه رفتاری آخنباخ به دست آورده اند.

جدول ۱. رئوس محتوای آموزش همدلی براساس مدل مارشال روزنبرگ

جلسه	هدف و محتوا	وسایل	روش اجرا
۱	● دیدن زرافه در خود و دیگران، شنیدن ویژگیهای اساسی زرافه	توپ نرم، عروسک زرافه، کاغذ A۴، مدارنگی، پاستل و چسب نواری	معرفی با توپ، بازی، نقاشی، داستان، نمایشگاه نقاشی
۲	● معرفی تفاوت‌های میان روش زرافه و شغال (بیان کردن خود و گوش دادن به دیگران)	عکس یا عروسک شغال، اشیای متفاوت که بتوان از آنها مانند مانع استفاده کرد، صندلی	بازی
۳	● آشنایی با راههای مختلف بیان احساس، تهیه واژه‌نامه مربوط به احساس، اجزای همدلی (تلاش برای تشخیص احساسات خود و دیگران)، همدلی با خود و دیگران، برقراری ارتباط میان نیازها و احساسات	برگ A۴، کاربرگ، مدارنگی، پاستل، چسب نواری و ماتیکی، قیچی	بازی، پانتومیم، نقاشی
۴	● راههای مختلف گوش دادن به خود و دیگران، امکان انتخاب روش شنیدن (گوش دادن فعال)، پیامدهای مختلف حاصل از انتخاب روش شنیدن	تل سر، برگه A۴، نمونه از گوش زرافه و شغال، مدارنگی، پاستل، چسب ماتیکی و نواری، قیچی	بازی، کاردستی، داستان، گفت و گو
۵	● بیان ترس، راهبردهای مقابله با ترس، همدلی با احساس ترس	کاغذ A۴ و A۳، مدارنگی، پاستل، تصاویر برای کمک به قصه گویی	داستان، نقاشی گروهی، نقاشی
۶	● پذیرش احساس شرم به عنوان یک حس، یافتن نیازهای پشت احساس شرم	کاغذ A۴ و A۳، مدارنگی، پاستل	پانتومیم، نقاشی، نمایش
۷	● برقراری ارتباط میان خشم و نیازهای تأمین نشده، آگاهی بر تفاوت علت و محرک خشم، راههای متفاوت واکنش در هنگام عصبانیت	کاغذ A۴ و A۳، مدارنگی، پاستل، نمونه گوش زرافه و شغال	بازی، نقاشی
۸	● راههای متفاوت واکنش خشم در شرایط عصبانیت دیگران، روشهای متفاوت گوش دادن به خشم دیگران	نمونه گوش زرافه و شغال	بازی، گفتگو، داستان
۹	● وجود اشتراک تجربه خشم برای بزرگسالان و کودکان، توجه به نیازها «نه گفتن، نه شنیدن» به روش زرافه‌ای، معرفی زبان عمل مثبت، تفاوت میان زبان عمل مثبت و منفی	کاغذ A۴ و A۳، مدارنگی، پاستل	بازی، نقاشی، نمایش، پانتومیم، گفت و گو
۱۰	● زندگی شادمانه تر، جمع بندی و مرور آموخته‌ها، ایجاد شادی و ارتباط میان تسهیلگر و کودکان	کاغذ A۳، مدارنگی، پاستل، مجموعه نقاشیهای کودکان، چسب نواری، پاکت، ۱۰ کارتی که عناوین و فعالیت اصلی جلسات را در آنها نوشته شده باشد.	بازی، نقاشی، نمایشگاه نقاشی

- **شیوه اجرا:** ملاک ورود اعضا به گروه کودکان با نشانگان نافرمانی تشخیص متخصص و ارزیابی بالینی، عدم وجود اختلال سایکوتیک و روان پریشی، عدم مصرف دارو، عدم وجود اختلالهای همایندی بود، همچنین رده سنی کودکان ۵ سال و ۶ ماه تا ۶ سال و ۱۲ ماه بود. معیارهای خروج از پژوهش، دو جلسه غیبت در فرایند اجرای پروتکل و مصرف دارو بود. شایان ذکر است که همه مشارکت کنندگان در جریان پژوهش حضور داشتند و از روند پژوهش خارج نشدند.
- ضمن آنکه پیش از اجرای مداخله جلسه توجیهی برای والدین (اغلب مادران) به منظور توجیه فرایند پژوهش برگزار شد و رضایت ایشان برای شرکت فرزندانشان در فرایند مداخله اخذ شد. در این پژوهش قانون داکا برای رعایت حقوق مشارکت کنندگان در گروه کنترل رعایت شد و پروتکل آموزش همدلی پس از اجرای کار پژوهش برای این گروه نیز اجرا شد.
- **روش تحلیل:** برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخصهای آمار توصیفی و تحلیل کواریانس چندمتغیری از نرم افزار آماری SPSS-24 بهره گیری شد.

یافته‌ها

ابتدا به شاخصهای آمار توصیفی مربوط به نمرات متغیر نافرمانی / پرخاشگری / قانون شکنی پرداخته می‌شود.

جدول ۲. شاخصهای توصیفی مؤلفه قانون شکنی در دو گروه آزمایش و کنترل

گروه کنترل		گروه آزمایش		شاخص	
انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	مرحله	متغیر
۱/۹۸	۷/۲۳	۲/۰۸۶	۶/۲۷	پیش آزمون	قانون شکنی
۱/۹۸	۷/۰۷	۱/۷۳	۳/۵۳	پس آزمون	

میانگین نمره قانون شکنی در مرحله پیش آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس آزمون، میزان میانگین قانون شکنی در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، در حالی که در گروه کنترل نمرات قانون شکنی از مرحله پیش آزمون به پس آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۳. شاخصهای توصیفی مؤلفه پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

گروه کنترل		گروه آزمایش		شاخص	
انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	مرحله	متغیر
۲/۱۸	۱۹/۸۰	۳/۸۳	۱۹/۸۰	پیش آزمون	پرخاشگری
۲/۲۲	۲۰/۰۷	۲/۰۹	۱۰/۴	پس آزمون	

میانگین نمره پرخاشگری در مرحله پیش‌آزمون و در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، در حالی که در گروه کنترل نمرات پرخاشگری از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۴. شاخصهای توصیفی مؤلفه رفتار نافرمانی مقابله‌ای در دو گروه آزمایش و کنترل

گروه کنترل		گروه آزمایش		شاخص	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
رفتار نافرمانی مقابله‌ای	پیش‌آزمون	۶/۴	۱/۵۹	۶	۰/۹۳
	پس‌آزمون	۳/۸۷	۰/۹۹	۶/۰۷	۰/۸۸

میانگین نمره رفتار نافرمانی مقابله‌ای در مرحله پیش‌آزمون و در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، در حالی که در گروه کنترل نمرات رفتار نافرمانی مقابله‌ای از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۵. شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های نافرمانی / پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

گروه کنترل		گروه آزمایش		شاخص	
متغیر	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
قانون‌شکنی	پیش‌آزمون	۶/۲۷	۲/۰۸۶	۷/۲۳	۱/۹۸
	پس‌آزمون	۳/۵۳	۱/۷۳	۷/۰۷	۱/۹۸
پرخاشگری	پیش‌آزمون	۱۹/۸۰	۳/۸۳	۱۹/۸۰	۲/۱۸
	پس‌آزمون	۱۰/۴	۲/۰۹	۲۰/۰۷	۲/۲۲
رفتار نافرمانی مقابله‌ای	پیش‌آزمون	۶/۴	۱/۵۹	۶	۰/۹۳
	پس‌آزمون	۳/۸۷	۰/۹۹	۶/۰۷	۰/۸۸
نمره کل نافرمانی پرخاشگری	پیش‌آزمون	۳۲/۳	۶/۶۷	۳۳	۳/۷۳
	پس‌آزمون	۱۷/۸	۳/۷۸	۳۳/۲	۳/۷۸

بر اساس جدول شماره ۵، میانگین نمره‌های قانون‌شکنی، نافرمانی و پرخاشگری در مرحله پیش‌آزمون در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت چندانی ندارد، اما در مرحله پس‌آزمون، میزان میانگین نمره‌های قانون‌شکنی، نافرمانی و پرخاشگری در گروه آزمایش به میزان بیشتری کاهش یافته است، در حالی که در گروه کنترل نمرات از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۶. نتایج تحلیل کواریانس علائم نافرمانی-پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل

منابع تغییر	مجموع مجدورات	درجه آزادی	میانگین مجدورات	F	معنا داری	اندازه اثر Eta
پیش‌آزمون	۱۷۹/۰۸۱	۱	۱۷۹/۰۸۱	۲۱/۸۰۸	۰/۰۰۰	۰/۴۴۷
گروه	۱۶۹۱/۹۹۴	۱	۱۶۹۱/۹۹۴	۲۰۶/۰۴۴	۰/۰۰۰	۰/۸۸۴
خطا	۲۲۱/۷۱۹	۲۷	۸/۲۱۲			
کل	۲۱۶۸۷/۰۰۰	۳۰				

با توجه به نتایج جدول شماره ۶ و مقدار F محاسبه شده ($F=۲۰۶/۰۴۴$ ، $P<۰/۰۱$) برای نمرات پس‌آزمون نافرمانی در هر دو گروه آزمایش و کنترل، پس از ثابت نگهداشتن اثر نمرات پیش‌آزمون معنادار است. به این ترتیب، میانگین علائم نافرمانی/پرخاشگری در مرحله پس‌آزمون در گروه آزمایش پایین‌تر از گروه کنترل است. بنابراین مداخله مبتنی بر «آموزش همدلی» بر علائم نافرمانی/پرخاشگری گروه آزمایش که این برنامه را دریافت کرده‌اند در مقایسه با گروه کنترل که این برنامه را دریافت نکرده‌اند مؤثر بوده است و موجب کاهش این علائم در گروه آزمایش شده است.

بر اساس یافته‌های پژوهش، فرضیه پژوهشی «آموزش مهارت همدلی به کودکان پیش‌دبستانی موجب کاهش نشانگان نافرمانی می‌شود» تأیید شد. به عبارت دیگر آموزش مهارت‌های همدلی، کاهش نشانگان اختلال نافرمانی در کودکان پیش‌دبستانی را در پی خواهد داشت.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش همدلی بر اساس مدل روزنبرگ بر نشانگان نافرمانی کودکان پیش‌دبستانی انجام شده است. بررسی نتایج پژوهش حاضر نشان داده که آموزش همدلی مدل روزنبرگ (زبان زرافه) بر نشانگان نافرمانی اثرگذار است ($P<۰/۰۱$). نتایج پژوهش‌های طاهر و همکاران (۱۳۹۵) نشان داده که آموزش همدلی و مدیریت خشم موجب بهبود سازگاری کلی، سازگاری عاطفی

و سازگاری اجتماعی می‌شود و بهبود بازداری پاسخ، شناخت اجتماعی و مؤلفه‌های آن را در کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای در پی دارد. همچنین یافته‌های پژوهش شاه‌حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) نشان می‌دهند که آموزش همدلی از طریق قصه‌گویی بر کاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای دانش‌آموزان اثرگذار است. این یافته با پژوهش برزگر بفرویی (۱۳۹۴) منطبق است که بیان می‌دارد آموزش همدلی بر میزان پرخاشگری و سازگاری دانش‌آموزان تأثیر دارد. ولز و همکاران (۲۰۲۰) تأیید می‌کنند که کودکانی که دارای مشکلات رفتاری‌اند احساسات و اهداف دیگران را اشتباه تفسیر می‌کنند. یافته‌های پژوهش اکرم-اکبولوت و همکاران (۲۰۱۹) نیز نشان می‌دهند که میانجیگری همدلی با احساسات دیگران در کاهش رفتارهای محل مؤثر است. پژوهش اوکرنی^۱ و همکاران (۲۰۱۷) مشخص کرده که کودکان با نشانگان نافرمانی مقابله‌ای در دیدگاه گرفتن از احساسات و درک احساسات دوسویه نقص نشان می‌دهند. در نتیجه نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های بیان شده همسوست. در راستای تبیین یافته‌های اثربخشی مدل روزنبرگ بر نشانگان نافرمانی کودکان پیش دبستانی می‌توان گفت این کودکان در مقایسه با کودکان عادی توانایی‌های دیدگاه‌گیری محدودتری دارند و مشکلات همدلی در آنها بیشتر مشاهده می‌شود. این کودکان در رمزگردانی سرنخها مشکل دارند و به‌صورت انتخابی بیشتر به سرنخهای خصمانه توجه می‌کنند و اغلب نیت دیگران را نادرست تفسیر می‌کنند (ماتیس و لاکمن^۲، ۲۰۱۰). آموزش همدلی به دلیل عمق بخشیدن به رفتارهای هیجانی، احساسی و شناختی کودک به او فرصت می‌دهد دنیا را از چشم دیگران ببیند (سیگل^۳ و همکاران، ۱۳۹۸) و به کودکان امکان می‌دهد خود را با آنچه دیگران درباره وی احساس یا فکر می‌کنند، هماهنگ سازد، با پیرامون خود ارتباط برقرار و از وارد کردن آسیب به افراد دیگر خودداری کند. مدل آموزش همدلی روزنبرگ به سبب نو بودن شیوه برقراری ارتباط گفتاری و شنیداری و سعی در تقویت مهارت‌های کلامی و ارتباطی، کودک را به برقراری ارتباط بدون خشونت و بازسازی چگونگی بیان خود و گوش دادن به دیگران قادر می‌سازد به طوری که کودک جملات آگاهانه و مبتنی بر مسئولیت و شناخت را نسبت به آنچه درک می‌کند به جای واکنش‌های غیرارادی برمی‌گزیند. لذا تأکید بر این مهارت و تقویت آن یکی از نکات مهم در تربیت کودک است و می‌توان با آموزش مهارت‌های همدلی به کودکان نافرمان سبب رشد و تحول احساس همدلی در آنها شد تا بتوانند در ارتباطات خود بر خوردی همدلانه داشته باشند و این امر موجب کاهش نافرمانی در کودکان و در نتیجه سبب تغییر چرخه نافرمانی در مراکز آموزشی به چرخه مهر و محبت خواهد شد. با توجه به اینکه نمونه آماری در بافت شهری بوده است، لذا تعمیم آن برای سایر کودکان با احتیاط انجام شود و برای اطمینان از یافته‌های پژوهش بهتر است که پژوهش‌هایی مشابه در سطحی گسترده‌تر و در سایر نقاط کشور و مناطق اجرا و شواهد تجربی کافی برای کاربردی‌ترین آن فراهم شود. از آنجا که شواهد

1. O'Kearney
2. Mattys & Lochman
3. Siegel

تجربی این نکته را آشکار ساخته‌اند که همدلی در فرایند تحول و براساس تجربه‌های کودک آموخته می‌شود و انسان از رفتارها و واکنشهای دیگران چگونگی انجام دادن آن را می‌آموزد، پیشنهاد می‌شود با افزایش آموزشهای عمومی برای والدین مهارتهای همدلی را در آنان افزایش داد تا از این طریق بتوان از بروز مشکلات رفتاری و روان‌شناختی در کودکان پیشگیری کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود مدارس، مهد کودکها، مراکز بهزیستی، مراکز تربیت و اصلاح در جریان برنامه‌های تعلیم و تربیتی خود از آموزش همدلی به مثابه ابزاری برای بهبود مشکلات رفتاری کودکان استفاده کنند. همچنین اطلاع‌رسانی نتایج این گونه پژوهشها از طریق رسانه‌های عمومی و انعکاس آن به والدین و معلمان در این زمینه مؤثر خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- انجمن روانپزشکی آمریکا. (۲۰۱۳). راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی *DSM5*. ترجمه هامایاک آوادیس یانس، حسن هاشمی میناباد و داود عربقهبستانی (۱۳۹۴). تهران: انتشارات رشد.
- بارکلی، اسل ای. (۱۹۹۷). کودکان نافرمان: برنامه آموزش والدین: راهنمای روانشناسان بالینی برای ارزیابی و درمان مشکلات رفتاری و نافرمانی کودکان، ترجمه حمید علیزاده و حبیبه السادات سجادی (۱۳۹۲). تهران: انتشارات رشد.
- برزگر بفرویی، کاظم. (۱۳۹۴). تاثیر آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش آموزان دختر. *فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۳(۹)، ۲۱-۳۲.
- بهروزی، ناصر؛ فرزادی، فاطمه و فرامری، حمید. (۱۳۹۵). رابطه علی خوشونت فیزیکی و عاطفی والدین با مدیریت خشم و رفتارهای پرخاشگرانه کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای با میانجی‌گری رابطه والد-فرزند و همدلی. *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۳(۳)، ۴۳-۵۸.
- بهمنی، مهسا و جهان‌بخشی، زهرا. (۱۳۹۹). اثربخشی برنامه مداخله‌ای بازی‌درمانی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر بهبود کیفیت تعامل والد-کودک و کاهش پرخاشگری کودکان پیش‌دبستانی. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۱(۴۴)، ۱۳۱-۱۵۶.
- رادفر، شکوفه؛ ملازمانی، فاطمه و کاوی، سوسن. (۱۳۹۵). مقایسه اثربخشی دو روش درمانی پذیرش/تعهد و روش رفتار درمانی دیالکتیکی بر نافرمانی مقابله‌ای در یک بیمارستان نظامی. *فصلنامه روان‌شناسی نظامی*، ۷(۲۵)، ۵-۱۹.
- رضایی، سعید. (۱۳۹۹). اثربخشی بازی‌درمانی با رویکرد شناخت اجتماعی بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال‌های رفتاری برون‌نمود. *فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۱(۴۴)، ۲۱۹-۲۳۴.
- روحانی، عباس و ایزدی، صبورا. (۱۳۹۹). بررسی تاثیر بازی‌درمانی با رویکرد شناختی-رفتاری بر پرخاشگری، اختلال نافرمانی مقابله‌ای، اختلال نقص توجه-بیش‌فعالی در دانش‌آموزان پسر دوره دبستان. *فصلنامه روانشناسی تحلیلی-شناختی*، ۱۱(۴۳)، ۲۵-۳۷.
- روزنبرگ، مارشال. (۲۰۰۳). ارتباط بدون خوشونت زبان زندگی، ترجمه کامران رحیمیان (۱۳۹۵). تهران: نشر اختران.
- سادوک، پنجامین؛ سادوک، ویرجینیا و روییز، پدرو. (۲۰۱۵). خلاصه روانپزشکی کاپلان و سادوک بر اساس ویراست پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالهای روانی، جلد سوم، ترجمه مهدی گنجی (۱۳۹۴). تهران: انتشارات ساوالان.
- سیحانی، فرشته. (۱۳۹۵). زبان زرافه: کلمات پنجره‌اند یا دیوار (کارگاههای ارتباط بدون خوشونت برای کودکان ۵ تا ۱۰ سال)، ترجمه فرشته سیحانی (۱۳۹۵). تهران: نشر اختران.
- سیگل، دنیل جی. و پین برایسون، تینا. (۲۰۱۸). مغز جالش‌جو: چگونه شجاعت، کنجکاو و تاب‌آوری را در کودک‌تان پرورش دهید، ترجمه شیوا جمشیدی (۱۳۹۸). تهران: نشر اسپار.
- شاه‌حسینی‌نیا، علی‌رضا؛ کلانترهرمزی، اتوسا و فرح‌بخش، کیومرث. (۱۳۹۴). تاثیر آموزش همدلی از طریق قصه‌گویی بر کاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای کودکان. *پژوهش‌های مشاوره*، ۱۴(۵۶)، ۶۸-۸۸.
- شرودر، کارولین اس و گوردون، بتی ان. (۱۳۹۳). سنجش و درمان مشکلات دوران کودکی، ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: انتشارات دانژه.
- طاهر، محبوبه؛ ابوالقاسمی، عباس؛ حاجلو، نادر و نریمانی، محمد. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش‌های «همدلی» و «مدیریت خشم» بر بازداری پاسخ کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۶(۶)، ۲۲۴-۲۳۱.
- _____ . (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش همدلی و مدیریت خشم بر شناخت اجتماعی کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *دو فصلنامه شناخت اجتماعی*، ۵(۲)، ۷۲-۹۳.
- طاهر، محبوبه؛ ابوالقاسمی، عباس و نریمانی، محمد. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش همدلی و آموزش مدیریت خشم مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری بر سازگاری دانش‌آموزان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه روان‌شناسی مدرسه*، ۵(۱)، ۲۶-۴۷.

- عبداله‌ی بقرآبادی، قاسم. (۱۳۹۷). اثربخشی شن‌بازی درمانی در کاهش نشانگان کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *ماهنامه رویش روانشناسی*، ۷ (۸)، ۱-۱۶.
- فرنیا، وحید؛ فرجی، رضا؛ رشیدی، علی‌رضا؛ داوری‌نژاد، عمران؛ سالمی، صفورا و خانگی، مریم. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش نظریه ذهن بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارای اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه پژوهش‌های مشاوره*، ۱۹ (۷۴)، ۹۱-۱۰۵.
- گلفام، ارسلان و رنگین‌کمان، فرانک. (۱۳۸۶). فراگیری استعاره در کودکان پیش از دبستان. *مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبایی*، (۲۲۰)، ۷۰۸-۷۱۸.
- منصور، محمود. (۱۳۷۹). *روان‌شناسی ژنتیک: تحول روانی از تولد تا پیری*. تهران: انتشارات سمت.
- موسویان، سمانه سادات؛ طلایی، ابراهیم؛ فردانش، هاشم و بختیاری، ابوالفضل. (۱۳۹۸). تدوین چارچوبی به‌منظور ارائه آموزش مبتنی بر همدلی در کلاس درس. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۳۵ (۳)، ۹-۳۳.
- مول، جاستین. (۲۰۱۷). *زرافه و شغال درونمان را بشناسیم*، ترجمه یاسمن رنگین‌کمان (۱۳۹۷). تهران: انتشارات نسل نواندیش.
- می‌نایی، اصغر. (۱۳۸۵). انطباق و هنجاریابی سیاهه رفتاری کودک آخنباخ، پرسشنامه خودسنجی و فرم گزارش معلم. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۶ (۱)، ۵۲۹-۵۵۸.
- وطن‌خواه‌امجد، فرزانه و عامری، فریده. (۱۳۹۹). تاثیر آموزش شناخت احساسها و هیجان‌های چهره‌ای بر تنظیم شناختی هیجان، مهارت‌های اجتماعی و نشانه‌های مرضی در کودکان با اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۱۱ (۲)، ۶۱-۴۹.
- هادرمن، مایکل ام؛ درو، کلیفورد جی و اگن، ام. وینستون. (۱۳۹۶). *روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی: «جامعه، مدرسه و خانواده»*، ترجمه حمید علیزاده، کامران گنجی، مجید یوسفی لویه و فریبا یادگاری. تهران: انتشارات دانه. یزدخواستی، فریبا و عریضی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). هنجاریابی سه نسخه کودک، پدر/مادر و معلم سیاهه رفتار کودک در شهر اصفهان. *مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران*، ۱۷ (۱)، ۶۰-۷۰.
- یعقوبی، ابوالقاسمی؛ مهدوی، آزاده و محمدزاده، سروه. (۱۳۹۷). فراتحلیل اثربخشی مداخلات روان‌شناختی و آموزشی بر کاهش نشانه‌های اختلال نافرمانی مقابله‌ای. *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۵ (۲)، ۱۶۴-۱۷۳.

- Ekerim-Akbulut, M., Şen, H. H., Beşiroğlu, B., & Selçuk, B. (2019). The role of theory of mind, emotion knowledge and empathy in preschoolers' disruptive behavior. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 128-143.
- Frick, P. J., & Kemp, E. C. (2021). Conduct disorders and empathy development. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 391-416.
- Mattys, W., & Lochman, J. E. (2010). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder in childhood*. John Wiley & Sons.
- O'Kearney, R., Salmon, K., Liwag, M., Fortune, C.-A., & Dawel, A. (2017). Emotional abilities in children with oppositional defiant disorder (ODD): Impairments in perspective-taking and understanding mixed emotions are associated with high callous-unemotional traits. *Child Psychiatry and Human Development*, 48(2), 346-357.
- Wells, A. E., Hunnikin, L. M., Ash, D. P., & van Goozen, S. H. M. (2020). Children with behavioural problems misinterpret the emotions and intentions of others. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 48(2), 213-221.

Reducing Disobedience among Preschoolers through Teaching Empathy

S. Allaahpanaah¹ © S. Gholizaadeh² © A. Mahdavi³ © A. Izadpanaah⁴

Abstract

Disobedience in children is caused by affective defects such as lack of empathy which can be remedied through teaching. To assess the effectiveness of a course on empathy for preschoolers, known as the Giraffe's Language, a group of thirty 5-6 year olds who had exhibited signs of disobedience was randomly divided into two groups of equal size, one of which went through a ten session course on empathy with each session being of 45 minutes length. Both groups' empathy was measured before and after the course implementation utilizing the Achenbach's Checklist with assumed validity. Data analyses revealed, as expected, that the experimental group showed significantly less disobedience after the course. Thus the effectiveness of the said course was confirmed.

Keywords: teaching empathy, disobedience, preschoolers, preschools, schools

Date Received: Nov. 7, 2020

Date Accepted: June 20, 2021

1. **Corresponding Author:** Doctoral student in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
E-mail: somaye.allahpanah@gmail.com
2. M.A. in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
E-mail: soheila.da95@gmail.com
3. Ph.D. in Educational Psychology, University of Tehran, Tehran, Iran.
E-mail: Abed_mahdavi@yahoo.com
4. Doctoral student in Psychology & Education of Exceptional Children, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
E-mail: anahita.izadpanah.kahangi@gmail.com